

Розділ II

МИСТЕЦТВО НЕОЛІТУ ТА ЕПОХИ МІДІ-БРОНЗИ

Період охоплює відтинок часу від V до II тис. до н.е. Найбільша кількість пам'яток скульптури з того періоду збереглась у регіонах Північного Причорномор'я, Таврії, де побутовали численні індосвропейські племена. З них найвідоміші войовничі арії та племена центральних регіонів України. Це, зокрема, Правобережжя, яке займало трипільське населення. В Приазов'ї активно розвивалося тваринництво. У господарстві почали використовувати коней, з'явилися металеві вироби, передусім розвинулося виробництво металевої зброї та знарядь праці. Матеріальна антропоморфна скульптура поширювалася не лише тут, а й у трипільців, котрі вели осілий аграрний спосіб життя. Високого рівня досягла дрібна керамічна пластика, яка, зрештою, також освоюється і на півдні України, зокрема, племенами так званої санівської культури.

Із творів монументального настінного мистецтва збереглися нові цикли петрогліфів відомої з пізнього палеоліту Кам'яної Могили. Тут на стінах з'являються нові зображення запрягання волів, коней, велика кількість сакральних-абстрактних символів, які сьогодні є об'єктами фундаментальних досліджень. Технікою ритовин у камені зображені фігури коней і вершників, накреслені сміливими, повними динаміки лініями.

2.1. Будівництво і живопис Трипілля

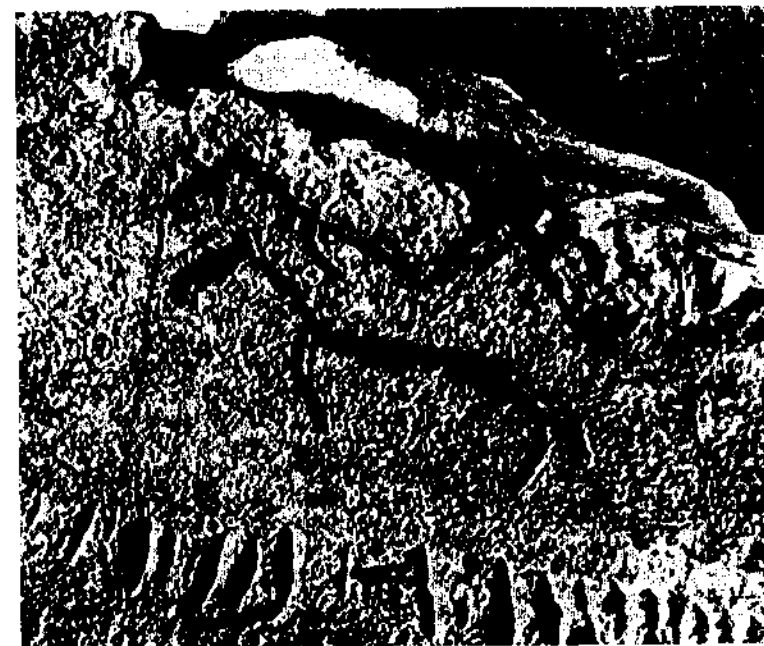
Пам'ятки будівництва трипільської культури фіксуються на всьому обширному терені її побутування від Південно-Східного Прикарпаття до Дніпра впродовж IV–III тис. до н.е. Трипільці будували дерев'яні житла, утворювали первісні форми житлових комплексів з ознаками організованих протоміст. Будівництво має аналоги в культурах Близького Сходу, зокрема Чатал-Гуюк.

В наш час внаслідок активних археологічних пошуків на землях України відомо близько тисячі трипільських поселень різної величини, починаючи від невеликих груп із шести, семи жител, закінчуючи крупними поселеннями площею у декілька сот гектарів, на яких розміщувалось близько 2 тис. житлових об'єктів, у тому числі двоповерхових.

З огляду на те, що в пізній період розвитку культури Трипілля відбувалися міжплеменні конфлікти, виникли також поселення укріпленого зразка, тобто із валами, ровами тощо.

1

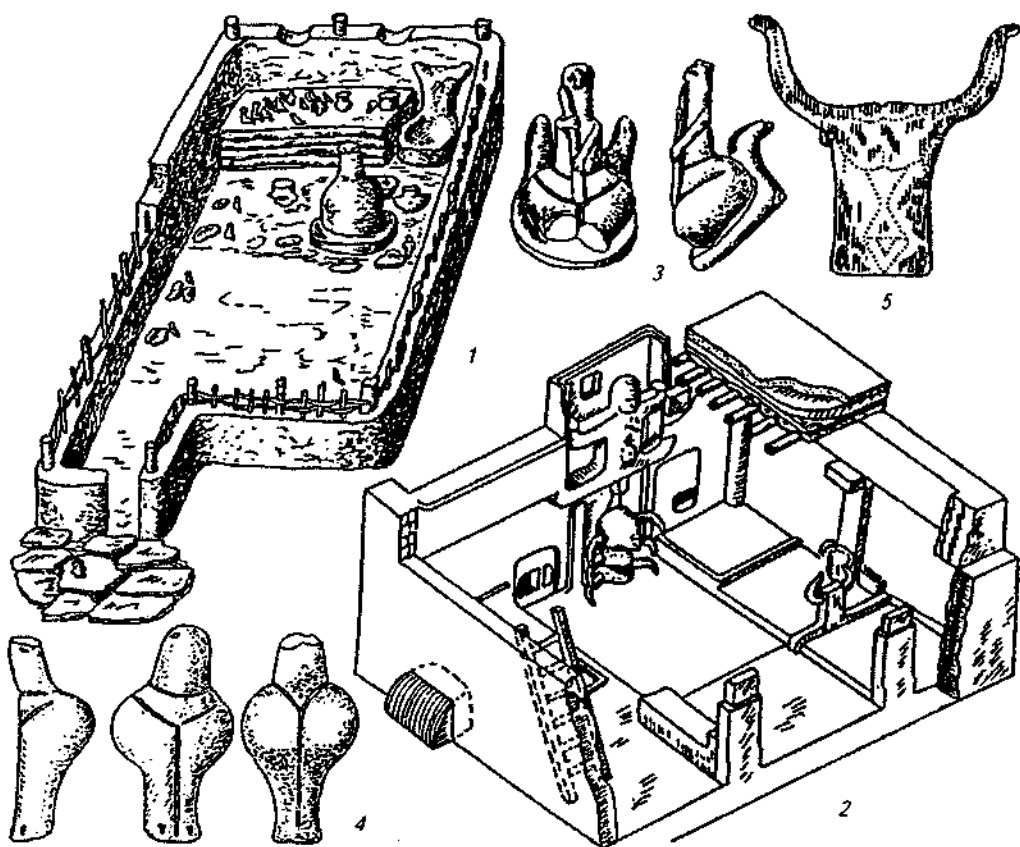
2

34. Плити Кам'яної Могили:

1 — ритовина епохи бронзи зі зображенням вершника; 2 — зображення пари коней.

Традиційно історія культури і будівництва трипільських племен розподіляється на три етапи, куди входять трипільські поселення на землях України та Молдови, як і на теренах Румунії, де вони відомі з V тис. до н.е. і мають назву культури Кукутені, тобто *ранній* — А, *середній* — В, *пізній* — С. Середній та пізній періоди, в свою чергу, поділені на підрозділи, що утворюють по два етапи кожний: VI, VII, CI, CII.

Тепер із раннього етапу трипільської культури відомо близько 150 поселень, третина яких розташовані на теренах України. Розташовані поселення переважно у лісостеповій смузі, поміж східними межами Румунських Карпат, тобто у басейні р.Серет на заході та Південним Бугом на сході, де густозаселеним було Середнє Подністров'я. Із цих поселень найвідоміші Лука-Врублівецька, Берново, Окопи та ін. Деякі з них заселяли плато високого правого берега Дністра (100 м) — це Лепковці та Солочени II.

35. Ранньоземлеробські святилища Трипільля. Україна; Чатал-Гуюк. Мала Азія.
1, 3, 4 — Сабатинівка II, житло № 3; 2 — Чатал-Гуюк; 5 — Більче Золоте. Голова бика із фігуркою жінки. Мамонтова кістка.

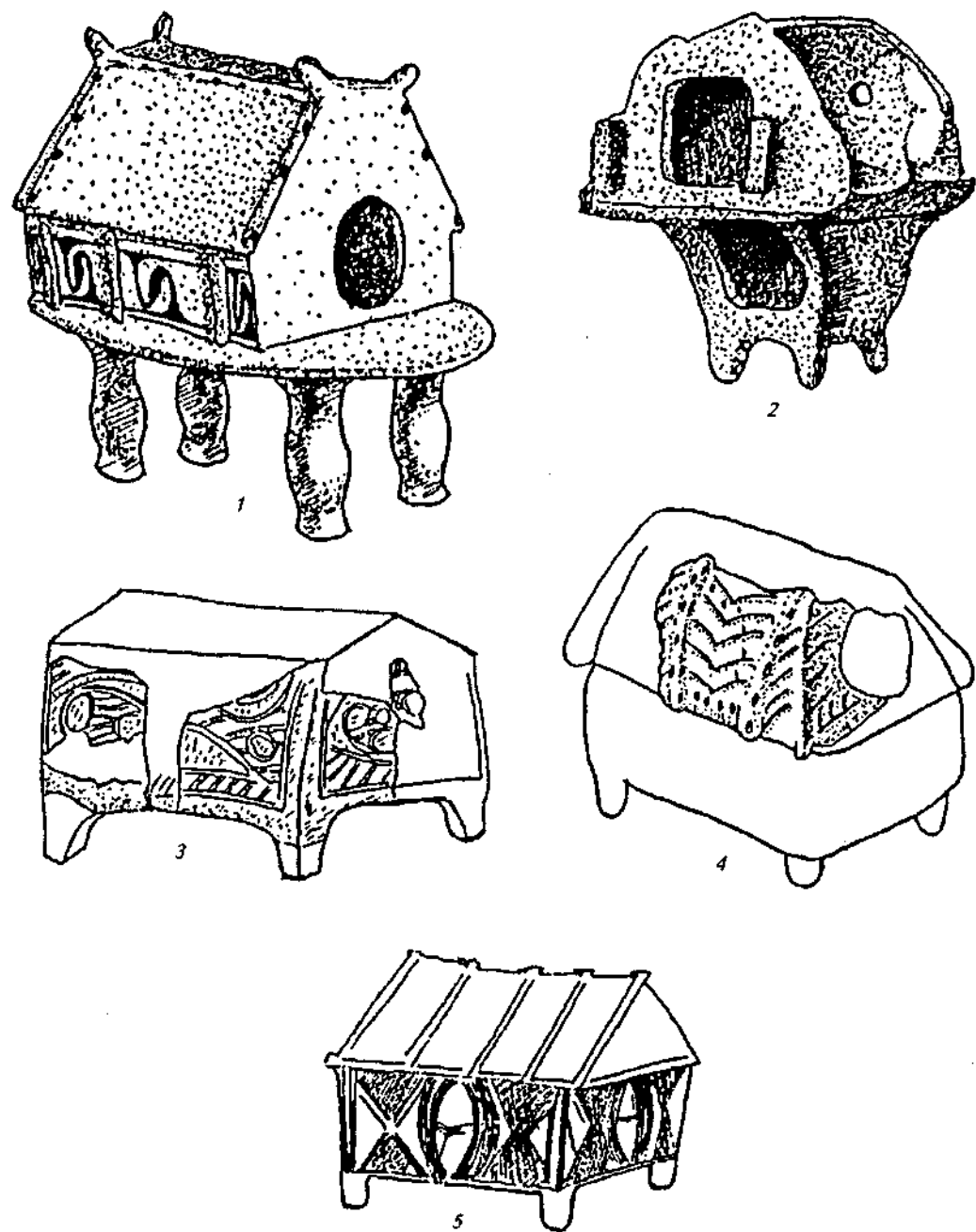
Трипільські поселення розташовані здебільшого недалеко від водних артерій, різнилися за топографічними характеристиками. Переважно ці поселення об'єднували десять жител, розміщені одним або декількома рядами над річкою. Таке поселення могло займати площу 1–2 га і було дуже компактным. Вже згадане поселення Лука-Врублівецька складалося із семи напівземлянок, що розташувалися рядочком над берегом Дністра. В Олександрівці наземних жител виявлено 13, але вони були розташовані трьома рядами вздовж схилу балки. Оригінальним за планом було відоме поселення Бернашівка на Дністрі, яке вміщувало шість жител, розташованих навколо сьомого у центрі. Ймовірно, якраз це кругове планування згодом знайшло продовження у трипільських поселеннях.

На ранніх поселеннях Трипільля (4000–3600 рр. до н.е.) простежуються два види жител: *землянки* і *напівземлянки* та *наземні, глинобитні будинки*. Зафіксовано також існування легких, наземних споруд, що виконували різноманітні допоміжні господарські функції. Є поселення, де переважали землянки, і такі, де залишились останки лише наземних жител. Існують, щоправда винятки, де виявлено обидва види.

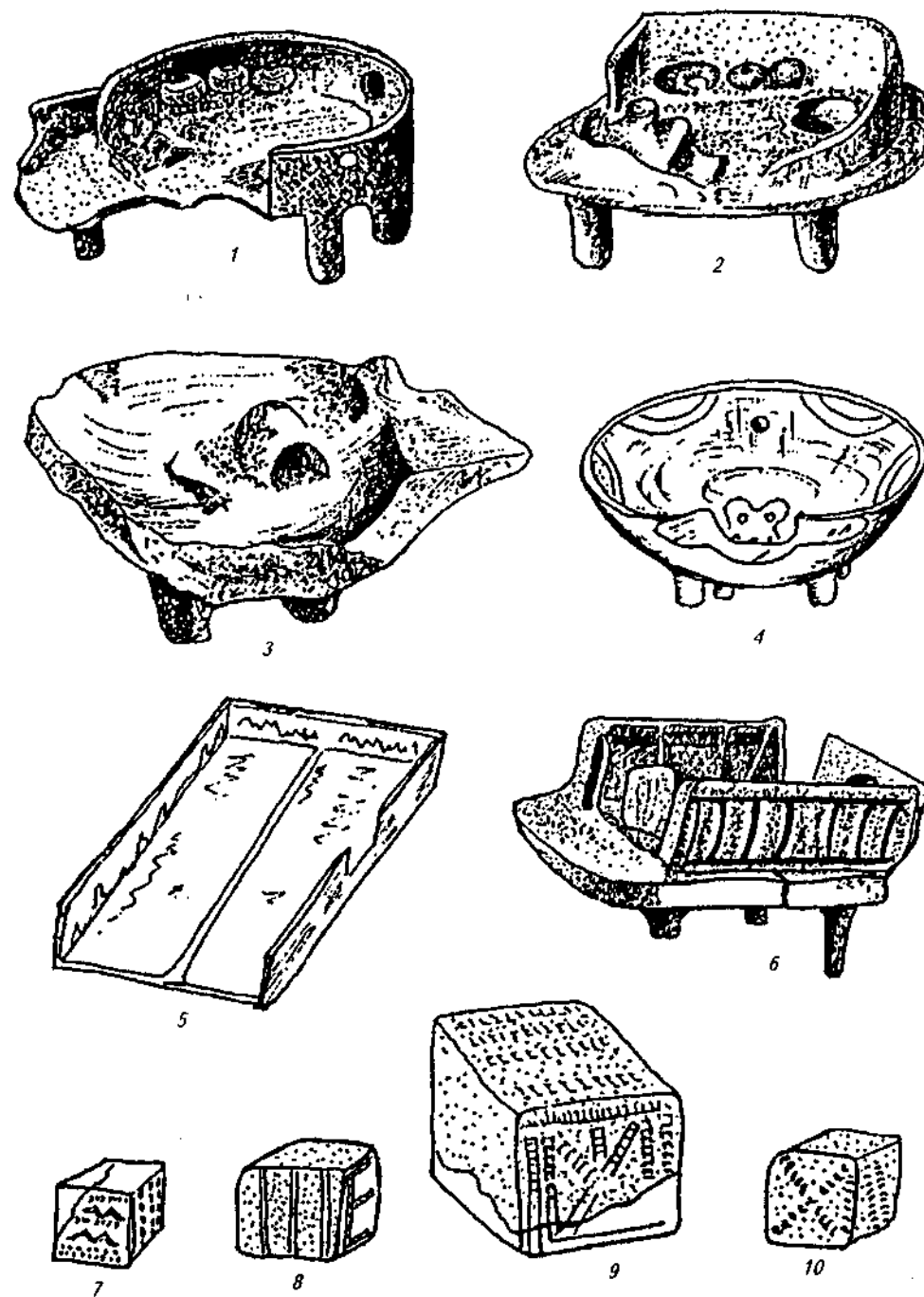
Заглиблені у землю житла мають переважно овальну форму. Іноді овальні ями, що залишились від житлових споруд, об'єднані й нагадують за формою цифру 8, їх діаметр досягає 3–6 м, а глибина — від 1 до 3 м. Трапляються і великі за розміром споруди. Так, у поселенні Лука-Врублівецька одне із жител мало довжину 43 м, ширину — 2–3 м. Землянки покривалися нахиленим дахом, що опирався на вкопані стовпи. Житла складалися переважно із одного чи двох приміщень, в яких знаходилися піч із склепінням або відкрите вогнище, із земляною чи покритою плиткою основою. При будівництві жител окрім дерева використовувался камінь для основи вогнища, основи глинобитних стін, різноманітних вимосток підлоги (Бернашівка, Сабатинівка, Гринівка). В інтер'єрах жител зафіксовано існування різних культових предметів, вівтариків тощо. Це особливо виразно простежується на збережених глиняних моделях у формі відкритих майданчиків на ніжках, які також виконували функції культових предметів.

На середньому етапі розвитку трипільської культури (середина IV тис. до н.е.) трипільські племена значно розширили територію побутування, зокрема у Верхньому Подністров'ї та Буго-Дніпровському межиріччі, а наприкінці IV тис. вийшли на праві притоки Дніпра та його берег. Спостерігалось кількісне зростання та густота поселення. Збільшилися площі поселень, чимало з яких укріплювались валами та ровами. Величина поселень у Подністров'ї становила 40–50 га, в Буго-Дніпровському межиріччі та деяких об'єктах — 90–150 га.

У конструкції й формі напівземлянок використовувались переважно ранньотрипільські будівельні матеріали — дерево і глина. В прямокутних у плані наземних житлах, оформленні їх інтер'єрів простежувалися зображення традицій першого етапу культури Трипільля. Однак з часом житла стають монументальнішими. Вони складаються з декількох кімнат, що мають печі та спеціально визначені місця для відправлення

36. Керамічні моделі трипільських жител закритего типу:
1 — Ворошилівка; 2 — Окопи; 3 — Коломийщина II; 4, 5 — Костенки IV.

37. Моделі трипільських жител відкритого типу (1-6) та стилізованого типу (9-10):
1 — Попудня I; 2, 3 — Сушківка; 4 — Черкасів Сад II; 5 — Тимкове; 6 — Володимирівка;
7, 8, 10 — Усадове; 9 — Майки.

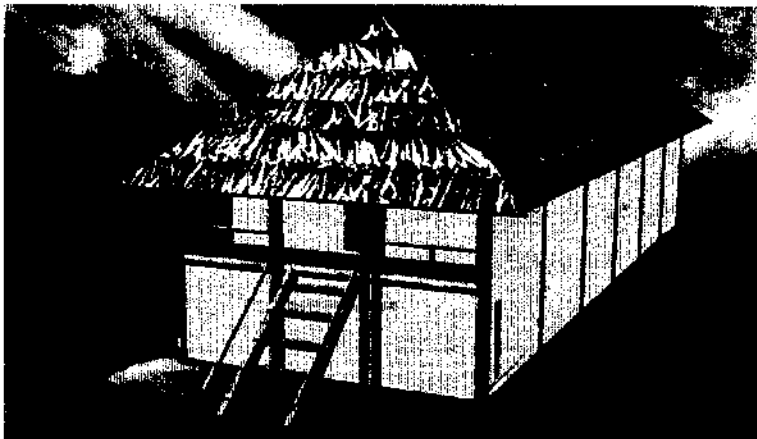
культових функцій. У Придністров'ї в окремих випадках для спорудження жител використовували камінь.

Останнім часом вчені-археологи висловили припущення, що переважно в Придністров'ї та Припрутті деякі житла були двоповерховими. Жертовники у приміщеннях складали з глиняних плиток і були орієнтовані за сторонами світу.

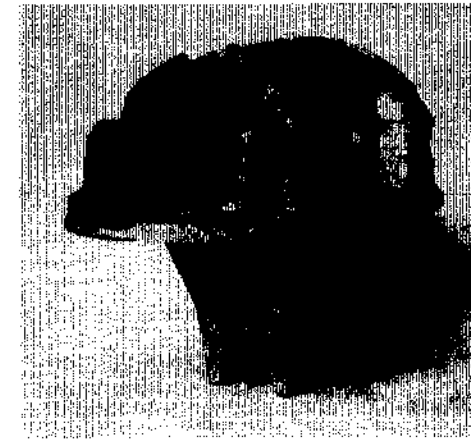
Враховуючи високий мистецький рівень ужиткового мистецтва трипільських поселень, особливо славної трипільської кераміки, можна дійти висновку, що ці вміння трипільців мали застосування і в архітектурі жител. Відомо, що стіни жител фарбувалися білою або червоною фарбою. Деякі були великих розмірів, зокрема два будинки у поселенні Коломийщини II мали до 27–30 м довжини та 6–7 м ширини. Одне житло складалося з п'яти камер із шести печами, круглими жертовниками, пофарбованими червоною вохрою. Стіни цих будівель споруджувалися із двох отинкованих плетнів, забутованих землею, змішаною із обпаленою глиною. Повну уяву про ці житла дають збережені їх глиняні моделі, особливо із поселень Коломийщини II і Гребеней, де зображені двосхилі будівлі з декількома стропилами та щипцем (завершення дахівки) на фасаді. Особливого вигляду надають цим будівлям овальні вікна. Житла, прикрашені ритовинними і мальованими візерунками, зовні пишно декоровані.

До кінця середнього—на початку пізнього етапу Трипільля належать крупні поселення, виявлені у межириччі Дніпра та Південного Бугу. Вони займають площу близько 400 га, налічують 1000 і більше жител. Це поселення Майданецьке, Доброводи, Тальянки та ін.

Трипільське поселення біля с. Майданецьке займало близько 300 га (1200×1600 м). В окремих поселеннях вирізняються за характером і функціями угруповання будівель, які, в свою чергу, згруповувалися у вулицю. Отже, у багатьох випадках будівлі мали вертикальний розвиток, тобто другий поверх і стрихове приміщення. Як засвідчує великомасштабне

38. Поселення трипільської культури IV тис. до н.е.; с.Майданецьке Черкаської обл. Реконструкція М.Відейка за матеріалами розкопок М.Шмаглія та М.Відейка.

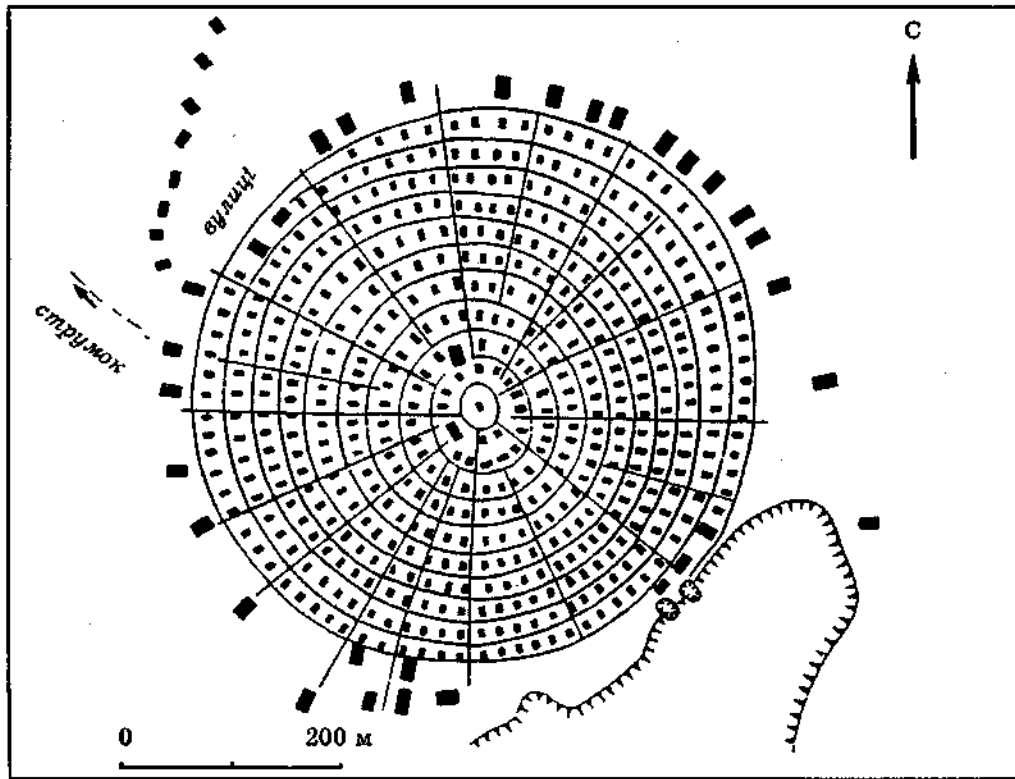
39. Модель двоповерхового житла трипільської культури. Перша половина IV тис. до н.е.; с. Розсохуватка Черкаської обл.

поселення Майданецьке, його реалізація є наслідком зусиль багатьох людей, організованих для широко спланованої будівельної ідеї на зразок великого протоміста близькосхідних цивілізацій. Ці протоміста мали традиційне планування споруд за периметром замкнутого кола в один або декілька рядів будинків, різних за розмірами, з мало забудованим центром. Ці протоміста — унікальне явище світової цивілізації, кількість жителів у них становила 10–15 тис.

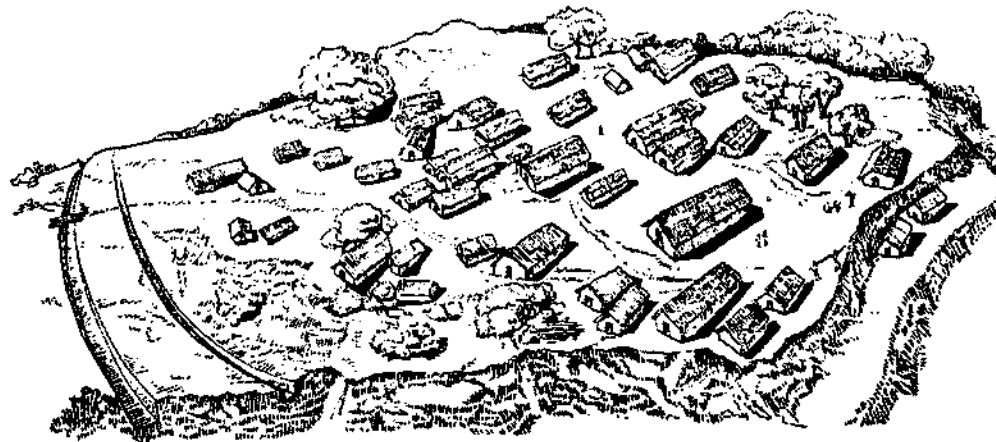
Пізній етап розвитку культури і будівництва Трипільля характерний консолідацією племен з матеріальними культурами, становлення яких відбувалося внаслідок вторгнення ямної культури Сходу і потім — культури кулевидних амфор із Заходу на північний захід.

З цього погляду оригінальною, на відміну від численних трипільських локальних різновидів культури, є культура усатовської локальної групи. Село Усатове і сьогодні знаходиться в степовій зоні Північно-Західного Причорномор'я. На південному заході вона обмежується низьким Дунаєм і Прутом, доходячи на сході до Південного Бугу. Північна межа проходить південніше від міст Ясси, Кишинів, Первомайськ.

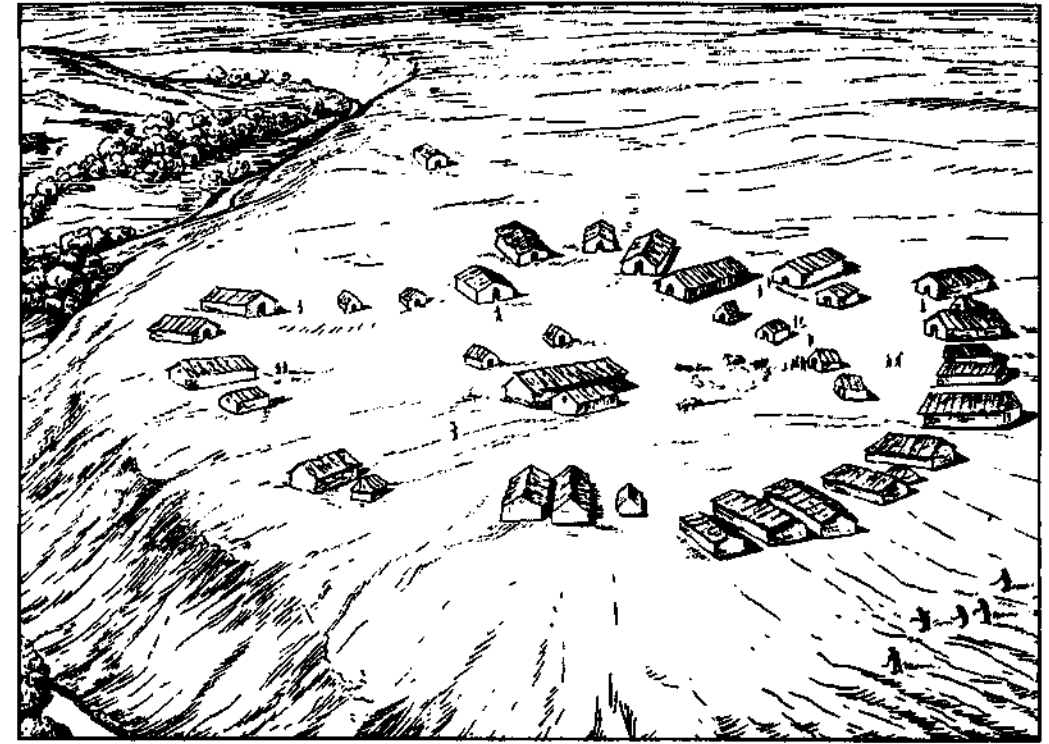
На мисах високого плато над лиманом або на високій терасі над річкою і розташовувалися поселення Усатове, Маяки, Стойкань, Градениці, Паланка, Слободзея. Маяки і Фолтешть оточували укріплення із валів та глибоких ровів. Для цих поселень характерні землянки і наземні житла. Винятково цікавими спорудами для Усатового є вирубані в материковому камені-вапняку прямокутні коридори та монументальні споруди культового характеру. Їх пов'язують із культами богині-матері, сонця і бика. В Усатовому знаходиться також два курганних могильники і два могильники із ґрунтовими похованнями, при спорудженні яких широко використовувався камінь-вапняк. Ним викладали закладки і кромлехи, що оточували центральне поховання і побудовані після того, як були встановлені у південно-західній їх частині вертикальні плити і влаштовані культові ями.

40. План пізньотрипільського протоміста. Петрени. Молдова.

41. Реконструкція поселення культури Трипільля-Кукутені. Коломийщина.

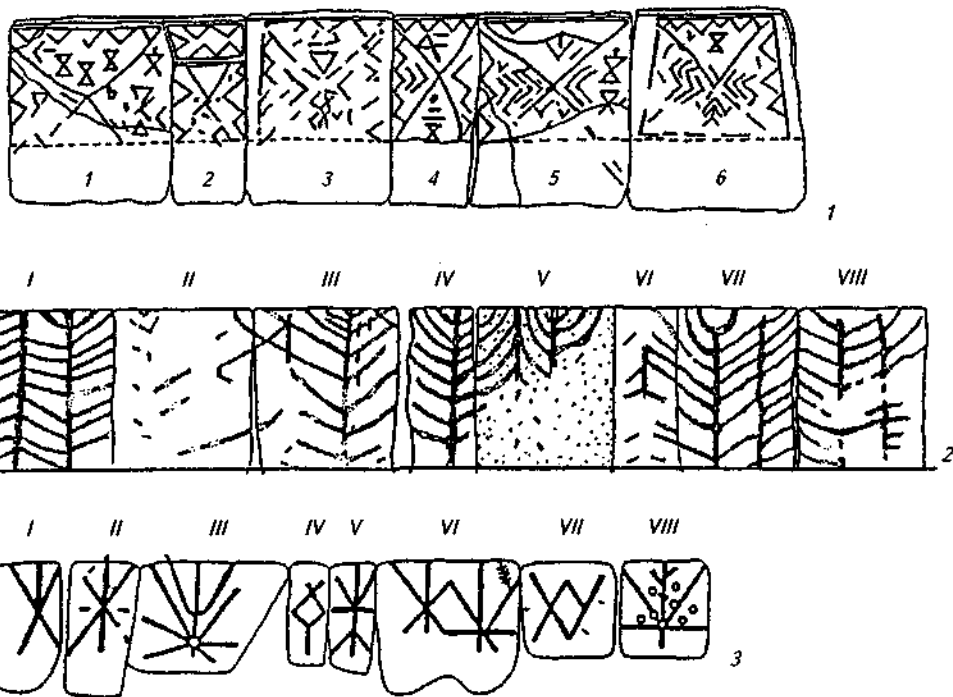

42. Реконструкція поселення культури Трипільля-Кукутені. Хебешешті. Молдова.

Пам'ятки Усатового багато в чому перегукуються із культурними традиціями індоєвропейських племен, котрі кочували тоді у степових зонах Північного Причорномор'я. Це особливо стосується поодиноких покритих різьбою вертикальних стел, що за мотивами нагадують відомі антропоморфні стели ямної та катакомбної культур.

Паралельно із культурою Трипільля на просторах Південної України, а особливо у Тавриді, розвиваються культури михайлівського зразка та Кемі-Оба. Вони зазнали впливів Трипільля, їх розвиток припадає на середину III тис. до н.е. У поховальних обрядах цих культур домінує спорудження невеликих за розміром (3-7 м) курганів, що іноді мають панцирну обкладку із кам'яних, вертикально поставлених стел або менгіри чи вільно установлені стели. Подекуди стели, якими укріплено курган, покривали різьбленим геометричним орнаментом чи анімалістичними сюжетами. В середині курганів іноді поховання горизонтально перекриті примітивно виконаними антропоморфними стелами, що, ймовірно, є початковим етапом розвитку цього виду скульптури.

Цікавий зразок монументально-сепукаральної (похоронної) архітектури даного культурного кола — курганий могильник мідного віку біля с.Вербівка на Черкащині, де один із курганів обкладений кам'яними брилами з вирізьбленими на них символічними знаками. Онтологічне сакральне первісне мистецтво, просякнуте мисливською та хліборобською

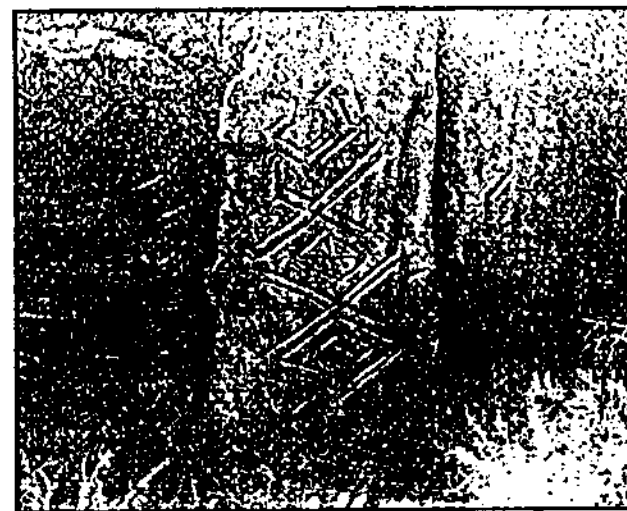
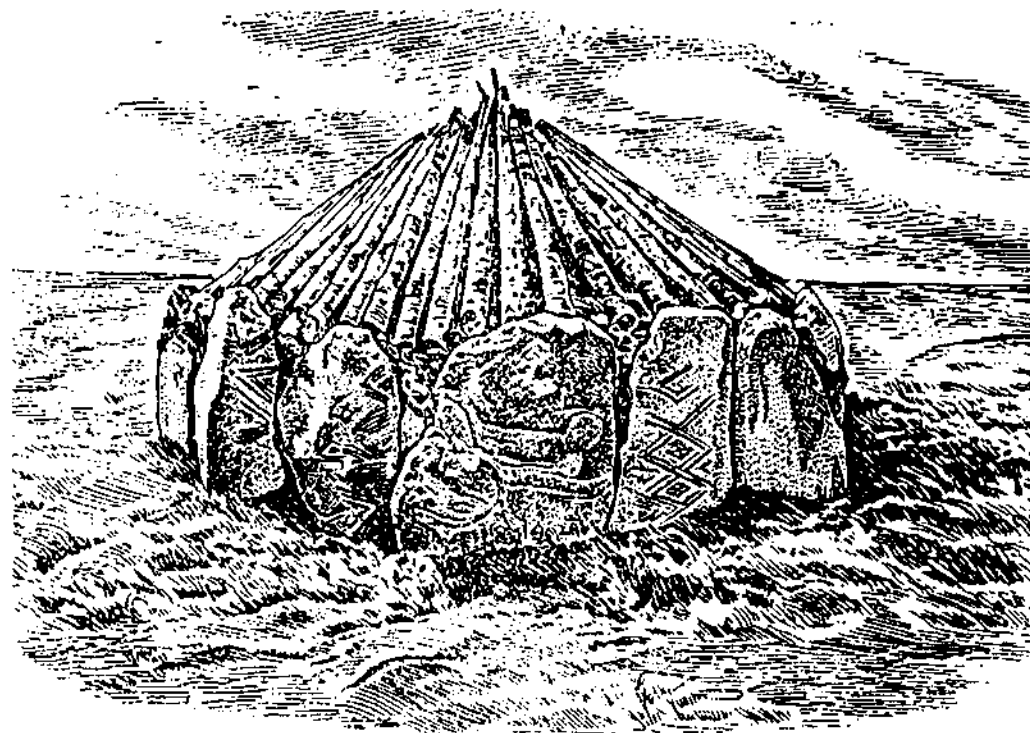
43. Зразки розпису вохрою внутрішніх стін скринь кеміюбинських поховань:

1 — Рахманівка, курган 4, поховання 9; 2 — ст. Мойсеївка, курган 5, поховання 4;
3 — Великозимнове, курган 1, поховання 1 (за Л.Кривою, О.Мельником,
А.Амросовим, В.Петренко, Г.Тоцевим).

магією трипільських племен і племен степової зони, утворило справжню систему таких знаків. Безумовно, тут відчутний далекий відгомін абстрактних символів Кам'яної Могили і предметів ужиткового мистецтва Трипілья.

У III тис. до н.е. в степах Східної Європи з'являються племена ямної культури. Серед них набуває широкого розповсюдження обряд курганних поховань. На ранньому етапі кургани були невеликі за розмірами, але пізніше дедалі більше стають вищими й іноді сягають 10 м. Курганні насипи звичайно споруджувались у декілька прийомів, що зумовлено періодами між окремими похованнями, яких в деяких курганах налічувалось близько 20.

У наступні тисячоліття практика насипання та архітектурно-ужиткового оздоблення курганів набула розвитку і витонченості. Особливо удосконалювалася архітектоніка поховальних камер всередині могил. Вони стали популярними у племен білогрудівської та катакомбної культур, їх функції неодноразово поєднувались з функціями святилищ, ритуальні відправи яких відбувались на вершинних майданчиках цих курганів, обнесених іноді декількома кромлехами, встановленими у масивах насипу антропоморфними стелами.

44. Оформлення одного із курганів мідного віку поблизу с.Вербівка. Чернігівщина. Кам'яні брили кургану орнаментовані символічними знаками.

Окремий феномен культури Трипілля становлять згадувані керамічні моделі споруд трипільського житла. Вони викликають особливий інтерес дослідників як одне із найдостовірніших іконографічних джерел трипільського житлобудівництва і можливість осмислення духовних уявлень енеолітичного населення України.

Найдавніші у світі моделі споруд походять із IV тис. до н.е. і створені на теренах Близького Сходу.

На терени України цей мистецький різновид поширився із Малої Азії через Балкани, де знахідки житлових моделей відомі в нео-енеолітичних культурах Боян, Кьорьош, Гумениця, Градешниця тощо. Трапляються вони також і в інших землеробських культурах Старого Світу, зокрема, в Індонезії, Месоамериці. На сьогодні в Україні досліджено близько 60 моделей трипільських жител, однак 49 із них — дуже пошкоджені маловиразні керамічні фрагменти і тільки 17 дійшли до нашого часу повністю збереженими.

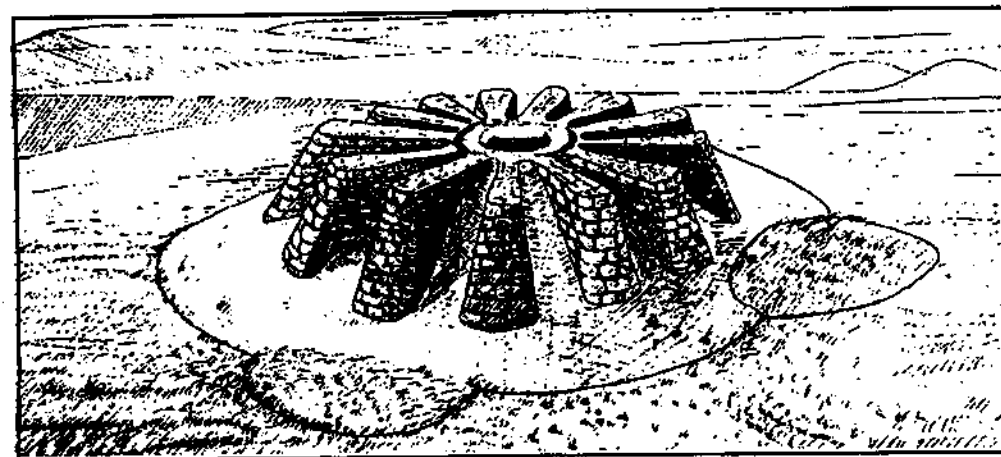
Для найраніших етапів Трипілля характерні моделі чотирикутних жител із двосхилими дахами, поставленими на чотирьох невеликих ніжках без платформи. Їхні стіни та дах декоровані заглибленнями в глині. За стилевими прикметами вони найбільш наближені до культур Балкано-Дунайського кола, що свого часу позначились на формуванні трипільської культури — Боян, Гумениця тощо.

Із завершенням раннього та початку розвинутого етапу поширюються невеличкі будиночки без даху та моделі на довгих підпорках із заглибленим декоруванням та білою інкрустацією. На початку розвинутого етапу з'являються моделі жител без даху, але декоровані тільки розписом із платформною й масивними стовпами. Правдоподібно, вони відображають рідкісний у трипільській практиці вид будівель на стовпових опорах, хоча наявні платформи можуть також означати нульову відмітку будівлі, тобто її наземний вид, а підпорки — тільки підставку для керамічної скульптури. Наприкінці розвинутого етапу з'являються моделі жител так би мовити реалістичного напрямку, де відчутне намагання якомога достеменніше передати характер будівлі.

Найпізніший етап Трипілля характерний стилізованими моделями, які відтісняють реалістичний підхід. Це певною мірою відображає зміну характеру трипільського житлобудування. Стилізаторський підхід доходить до завершення, тобто сама модель вже перестає бути зображенням якоїсь конкретної будівлі, але перетворюється в її пластичний символ. Моделі у вигляді керамічних орнаментованих кубиків, властивих для пізнього етапу Трипілля, відомі із Усатового поблизу м. Одеси.

Залишається дискусійною проблема функцій моделей трипільських жител. На думку археолога Т.Пассек, моделі виконували культове призначення. Була також висунута гіпотеза, що моделі зображають не звичайні житлові споруди, а культові святилища, тобто моделі жител виконують сакральні функції, які певною мірою відображають духовно-магічні засади світосприйняття трипільців.

У сакральних спорудах катакомбної культури на Приазов'ї виразно простежуються аналогі з культурами Близького Сходу. Особливо це

45. Перший, другий і третій етапи існування Винограднинського святилища в Надазов'ї. XX–XVII ст. до н.е.

помітно в розкопаному 1982 р. величезному курганному святилищі біля с.Виноградне Токмакського району. До розкопок курган становив масив заввишки 9 м, діаметром 100 м. Вершина кургану була плоскою. Його спорудження потребувало близько 30 тис. м³ ґрунту. Хоча традиція побудови святилищ у Північному Причорномор'ї простежується ще з енеоліту, але нічого подібного за будівельним розмахом досі не було виявлено. Величезні масштаби об'єкта засвідчують, що він присвячувався якомусь головному Божеству або декільком основним богам катакомбного поселення. Вершина кургану була плоскою (подібно до зиккуратів близькосхідних культур), призначеною для здійснювання основних сакральних ритуалів.

За тривалий період розкопок виявлено три етапи існування святилища. Будівництво розпочиналось спорудженням кургану шестиметрової висоти, на вершині якого влаштовувався вівтар із крупних глиняних блоків (0,5×0,35×0,25 м), оточений доріжкою із накидкою з очерету. Радіально від вівтаря до підніжжя кургану розходились 13 декоративних масивів, побудованих на вершині кургану. Масиви зводилися із блоків таких самих, як вівтар, мали круглі стики та плоскі вершини.

Мабуть, через те, що споруда із глиняних блоків виявилася не міцною, на другому етапі її конфігурацію змінено на компактнішу. Вівтар розширено на північ, вали засипано, а до платформи добудовано зі сходу та північного заходу два пандуси. Від вівтаря святилища пандуси опускалися радіально і змінювалися на передвівтарні майданчики, від кожного з яких, у свою чергу ішли спуски, а полотно їх по краях укріплювалось кам'яними брилами (праворуч і ліворуч). На схилі платформи між початком спусків стояла триметрова гранітна стела у вигляді сокири або човна.

На переломному етапі форму кургану святилища ще більше спрощують, засипають пандуси і спуски, на північ і схід розширюють платформу, до вершини платформи зі сходу влаштовується єдиний прохід. Святилище було побудоване у кургані, останні поховання в якому належать до інгульської культури. В середині святилища виявлена посудина катакомбного періоду і вкопане поховання багатоваликової кераміки. Знайдена гранітна стела у вигляді сокири.

У близькосхідних віруваннях сокира вважалась атрибутом бога грози (тобто пов'язувалась з ідеєю дощу). Отже, святилище присвячувалось ідеї врожайності.

Аналогічні святилища існували тільки на Давньому Сході. Це зиккурати, при спорудженні яких використовувалась ідея платформи із широким входом на вершину, що засвідчувала наявність контактів культурного та економічного характеру із даними регіонами.

Будівництво, архітектура, інші види мистецтва Трипілля становлять єдиний культурний феномен, який розвивався паралельно з розвитком цілого ряду культур Середземномор'я, Малої Азії, Індії та Китаю. Ці культури, незважаючи на значні географічні віддалі, демонструють близькі за характером форми мистецького вислову, оформлення керамічних виробів, статуарної пластики тощо.

Найпершим чинником, який впливав на ці аналогії у мистецтві, був відносно однаковий рівень суспільного розвитку, що водночас формувало подібні ідеологічні засади, форми культових ритуалів та персоніфікації божеств.

З середини IV тис. до н.е. племена трипільців освоїли зручні для господарства території; споруджують величезні за розмірами поселення у вигляді протоміст, що було унікальним явищем у контексті тодішньої світової цивілізації.

В наш час археологами виявлено близько 20 таких поселень-гігантів. Особливо ґрунтовно вивчені трипільські поселення-гіганти біля с. Майданецького та Тальянки на Черкащині.

Деякі з цих колосальних протоміст сягають площі 500 га. Коли розглядати їх планове розташування, то вони мають форми, наближені до кола або овалу, які складаються з декількох кілець, здебільшого від одного до чотирьох. Поселення сформовані суцільними рядами, в яких щільно прилягають одна до одної будівлі різної конструкції. Зведені будинки в один, а здебільшого в два поверхи споруджувались для виконання різноманітних функцій: житлово-господарських, культових і оборонних. У протомістах були вулиці, квартали, площі, майдани. Житлова забудова налічувала 1500–2000 будинків, а жителів могло бути до 10–15 тис.

Відомий з глиняних моделей та археологічних розкопок зовнішній вигляд трипільських жител дає підстави стверджувати, що витоки найдавніших традицій української народної архітектури сягають періоду трипільського будівництва.

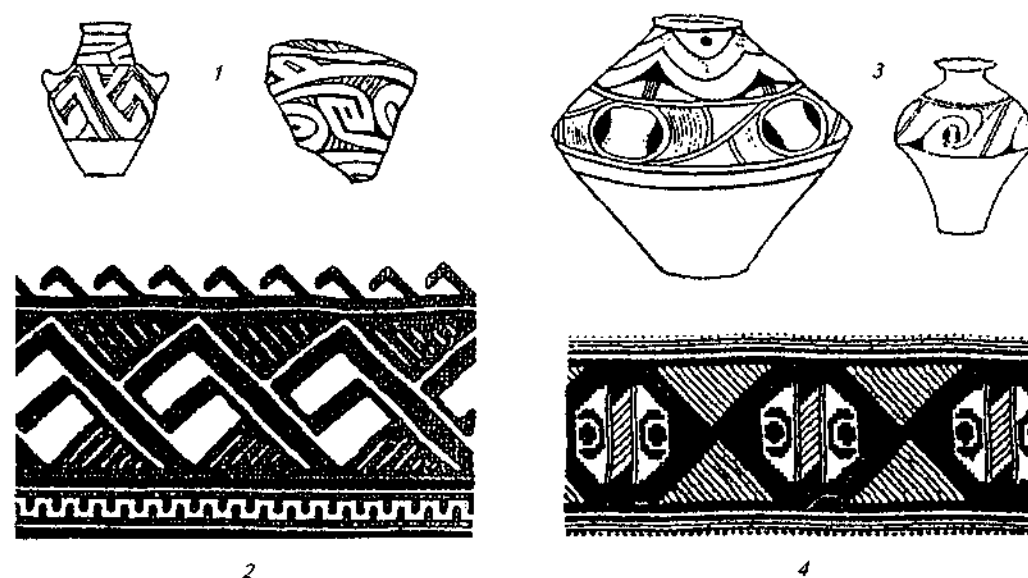
Живопис Трипілля пов'язаний з архітектурою й окремими видами декоративної кераміки та керамічної фігуративної пластики. Про настінний живопис трипільців відомо завдяки рідкісним археологічним фрагментам, виявленим на моделях "відкритих" трипільських жител, де документально зображені елементи інтер'єру, характер яких майже ідентичний витонченому декоративному оздобленню трипільської кераміки.

Розписна трипільська кераміка — єдиний добре збережений вид трипільського живопису, котрий становить водночас органічний елемент стінопису інтер'єрів. Є всі підстави розглядати стінопис Трипілля феноменом світового значення. Функція трипільського живопису не лише декоративна, а передусім ідеологічно-магічна, що виявляється як консолідуючий духовний чинник трипільської етнічної спільноти.

Глибокий смисл мають форми чотирикутних домашніх вівтарів, виконаних у формі хреста або квадрата, розвернутого за сторонами світу. Символіка тут адекватна культурам Близького Сходу, тобто: *північ* — *південь* — *захід* — *схід*; *ранок* — *полудень* — *вечір* — *ніч*; *весна* — *літо* — *осінь* — *зима*; *дитинство* — *юність* — *зрілість* — *старість*. Відповідні символіко-магічні побудови зумовлені практикою і реаліями життя, в кольоровій гамі домінують три яскраві контрастні співвідношення: *червоне* — *чорне* — *біле*. Ці кольори до сьогодні простежуються в українському мистецтві, особливо в народних вишивках.

46. Кераміка і пластика поселень раннього періоду культури Трипілля-Кукутені.
1-9, 11, 13 — Флорешти II; 10, 14 — Берново-Лука; 12 — Ленківці.

47. Зразки трипільської кераміки:

1 — Прикарпаття і Поділля; 2 — сучасна українська вишивка; 3 — Черкащина і Поділля;
4 — сучасна українська вишивка.

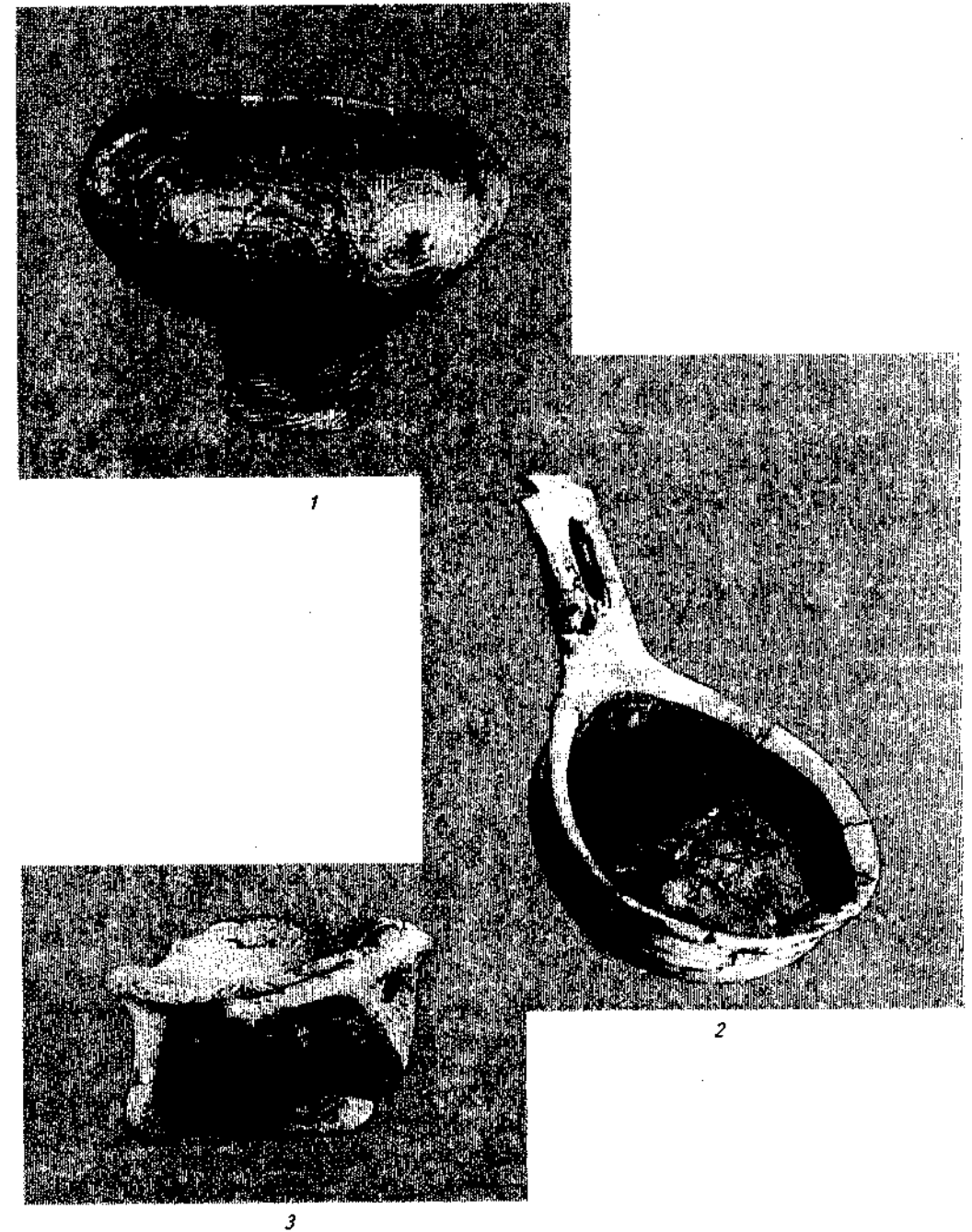
Використання кольору властиво середній стадії розвитку Трипілля. Кераміку раннього періоду Трипілля вирізняє тонкий рельєфний орнаментальний декор; тут домінують елементи трипільських спіралей, іноді при моделюванні рельєфів застосовується сіра та біла глина. Проте червоний та білий кольори застосовуються лише на середній стадії, що засвідчує перехід від початкового до середнього етапу культури Трипілля. Генеза цього розпису становить дискусійну проблему. Згідно з поширеною гіпотезою, розпис започатковується під впливом булгар (південнозахідних племен), поступово проникає в технологію виготовлення кераміки, поширюється у племен Покуття й Подніпров'я, згодом використовується керамістами майже в усьому трипільському ареалові. Однак мальована кераміка не простежується у племен першого етапу трипільського розселення, які осіли у межириччі Південного Бугу та Дніпра. Вони не сприйняли це нововведення, залишаючись вірними традиційній рельєфній заглибленій орнаменталі керамічних виробів. На цих підставах вчені виокремили в культурі Трипілля два основні ареали — *західний і східний*.

Домінування в керамічному малярстві трипільців *мотиву спіралі* засвідчують виявлені при розкопках елементи декорації печей і стін кольорами червоним, білим та чорним. Аналогічні розписи властиві мистецькому ансамблю інтер'єрів. Зокрема, під час розкопок у Володимирівці виявлено модель будинку, де стінні розписи виконано за допомогою значно вигнутих смуг, кругле вікно обрамлено щільно зафарбованими трикутниками, що повторюється в оформленні входу до приміщення; червоними фестонами розмальована також підлога приміщення (Т.Пассек).

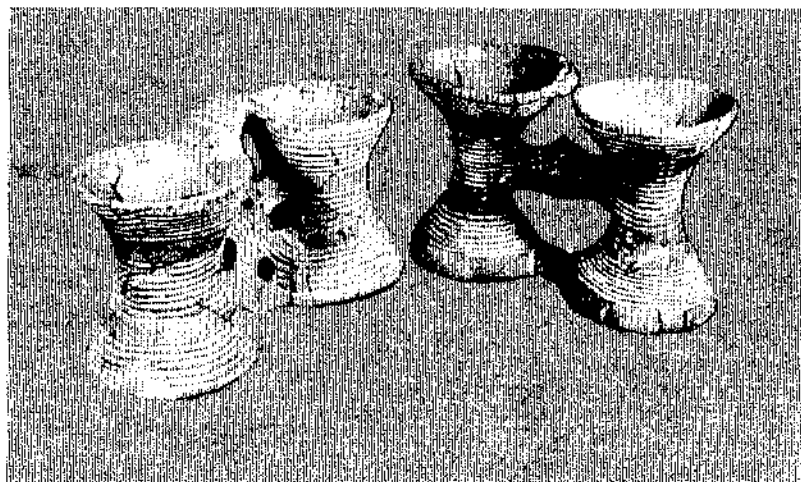
48. Розписна трипільська кераміка:

1-2 — Володимирівка; 3 — Петреви (за Т.Пассек); 4 — Китайська мальована кераміка. Неоліт. 1700-1300 рр. до н.е. Місцевість Ма-Чанг, Кансу.

49. Ранній етап трипільської культури. Перша половина V тис. до н.е.:

1 — грушоподібна посудина, с.Олександрівка Одеської обл.; 2 — ківш з антропоморфною ручкою, с.Олександрівка Одеської обл.; 3 — зооморфна посудина. Лука-Врублівецька.

1

2

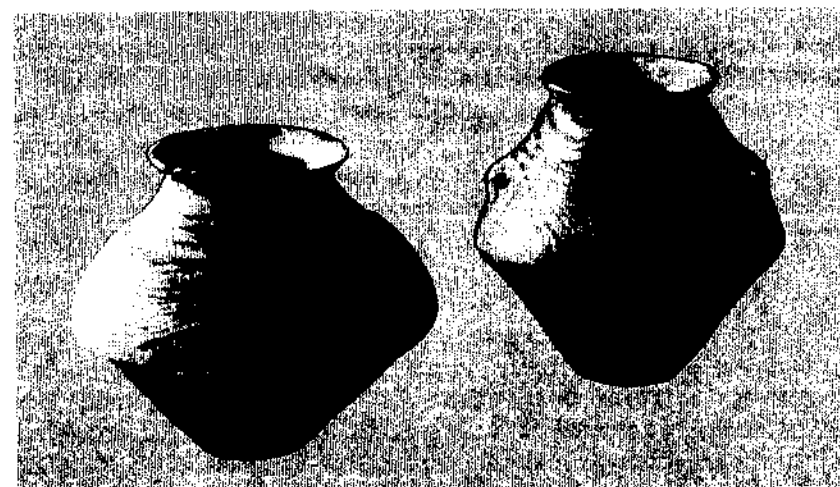
3

50. Середній етап трипільської культури:

- 1 — ритуальні "біноклеподібні" посудини. Друга половина V тис. до н.е., с.Шкарівка Київської обл.; 2 — розписна посудина. Кінець V тис. до н.е., с. Веселий Кут Черкаської обл.; 3 — розписна керамічна посудина. Період В-ІІ трипільської культури. Друга половина III тис. до н.е., поселення Жури. Молдова.

1

2

51. Трипільська культура. Розписні посудини. Перша половина IV тис. до н.е.:

- 1 — с. Конівка Чернівецької обл.; 2 — с. Черкасів Сад Одеської обл.

Хвилясті смуги використано в оформленні інтер'єру критського палацу Кнос, мінойського палацу бронзового віку (III тис. до н.е.). Трипільський живопис випереджає єгипетський, грецький, китайський (Рожок, 1973, с. 43). Як відомо, у III-ІІ тис. в Китаї простежується інспірація трипільської кераміки під назвою "яншао".

Трипільська кераміка витончена за технічним рівнем виконання, розмаїттям і вибагливістю форм, орнаментальністю й художнім вирішенням живопису. Характерно, що ця кераміка виконувалась без гончарного круга. Проте вона посідає одне з перших місць серед глиняного посуду первісних європейських племен.

Семантика онтологічних за суттю живописно-орнаментальних мотивів стає зрозумілою при глибокому вивченні ідеологічно-релігійного сві-

тогляду трипільських племен землеробсько-тваринницького періоду розвитку, що відображено в містично-обрядових уявленнях, фігуративній пластиці та кольоровому вирішенні.

Трипільська високомистецька традиція органічно вплетена в тисячолітній художньо-історичний процес і становить важливий чинник стильового і художнього розвитку українського мистецтва.

2.2. Антропоморфні стели індоєвропейців

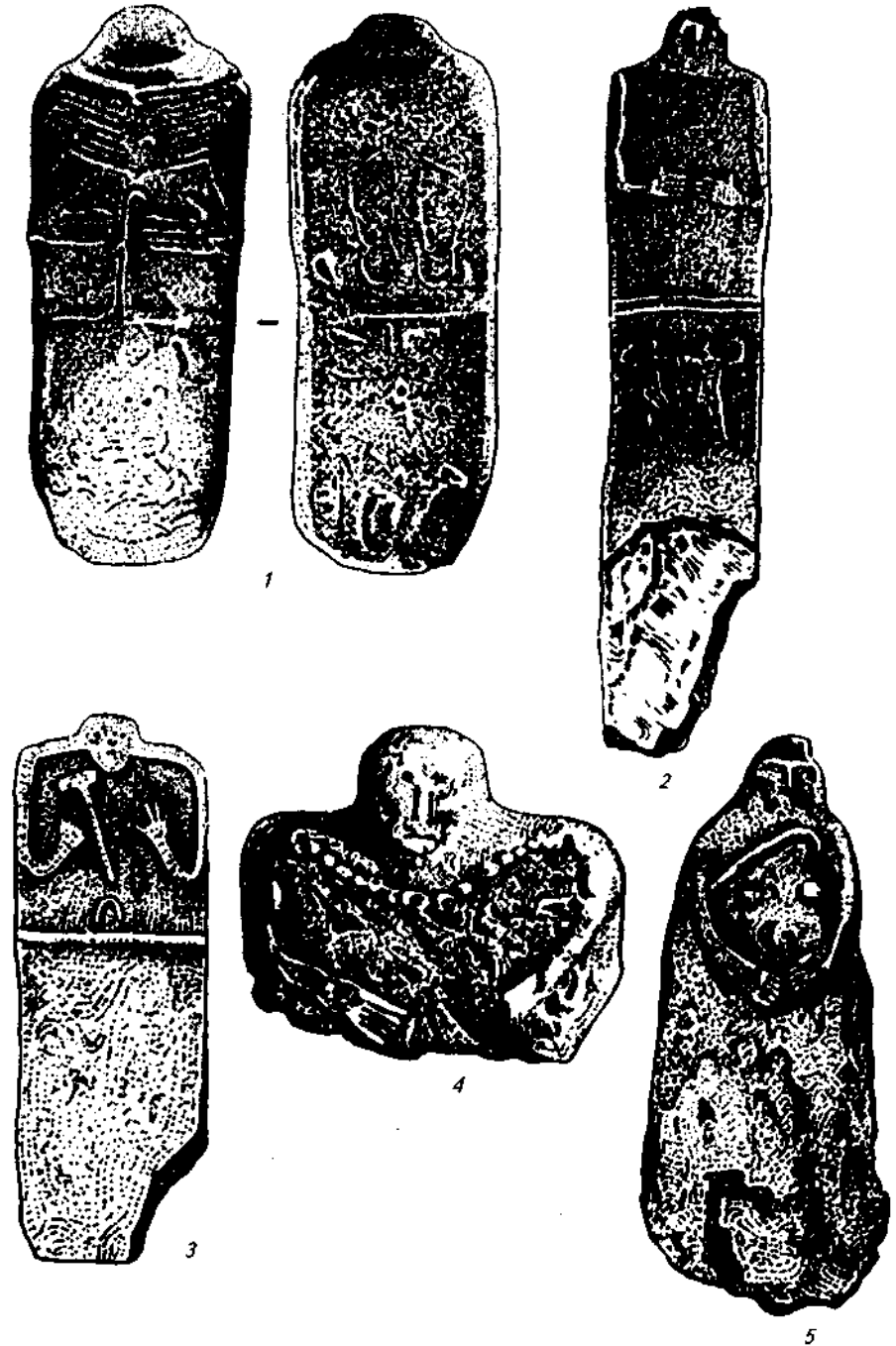
До найдавніших мистецьких досягнень, безумовно, належать антропоморфні стели. Час побутування антропоморфних стел — V–III тис. до н.е. Стели пов'язані з поховальними обрядами індоєвропейців і поширені на всіх географічних просторах Європи, де побутували індоєвропейські племена. Стели вишукані за іконографією, композиційним вирішенням та пластичними засобами образної мови. Збереглися стели подекуди на теренах Іспанії, Франції, Болгарії, Румунії, але, мабуть, найбільше — на землях України, де період індоєвропейців був тривалішим. Поодинокі екземпляри зустрічаються на Північному Кавказі.

Антропоморфні стели пов'язані з похованнями курганного характеру. Це переважно видовжені прямокутні плити із каменів вапняку, пісковика чи граніту, інших місцевих кам'яних порід. Верхній зріз цих плит закомпонований із невеликим виступом, який умовно означав голову. Щоправда, на початках такі стели могли бути переважно прямокутної чи півовальної видовженої форми. Вони зовсім не мали антропоморфних ознак, але вважалися “постаттю” символічно.

Навантаження стел відрізняється зображувальним матеріалом. Порізному застосовуються умовно прямокутна плита із невеликим виступом для голови і суцільно заповнені складним багатим іконографічним декором стели. Серед останніх широкі відомі стели із с.Наталівка на Дніпропетровщині, с.Білогрудівка на Уманщині, із Новочеркаська на Дону, с.Казанків у Криму, особливо стели із с.Федорівка на Полтавщині та Керносівський ідол з Дніпропетровщини.

Антропоморфні стели періоду міді-бронзи започатковують новий вид степової монументальної пластики, що використовуватиметься впродовж декількох майбутніх тисячоліть. Це меморіальні степові скульптури киммерійців, скіфів, сарматів, пізніше причорноморських греків, слов'ян та інших кочових і осілих етносів, котрі проживали на наших землях. Однак кожен із них творив власні різновиди цієї пластики, що втілювали його ідейні, космологічні чи сакральні уявлення. Ці скульптурні твори були наче своєрідними маяками неписаної історії мистецтва нашого краю.

Стели періоду міді-бронзи становлять початок скульптур даного жанру. Цей унікальний феномен світового мистецтва також мав попередників, що виявились у дрібній пластиці періоду пізнього палеоліту в настінних рельєфах і ритовинах святилища Кам'яної Могили. Їх поєднує єдина лінія знакового символічного, онтологічного мистецтва, одуховленого за змістом, монументального за функціональним призначенням.

52. Зіставлення антропоморфних стел із Північного Причорномор'я та Франції:

1 — Новочеркаськ; 2 — Казанки; 3 — Наталівка; 4 — Олександрівка;
5 — Колорже. Департамент Гар. Франція.